

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелээн

ШЫН

№ 80
(18042)

2011 чылдың
июль 19,
вторник

Садар өртээ
5 рубль.

e-mail: shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru

Интел-политиктиг солун

Наадымга уткуштур

ИГЕН ШӨЛҮНГЕ БЕДИК ХЕЙ-АЪТ-БИЛЕ...

Тергийн дээн хол-биле болгаш механизастат-
тан сиден кезикчилериниң республика чергелиг
ргылдаазы июль 15-те Таңды кожуунуң Бай-Хаак
музундан ырак эвесте сиден шөлүнгө болуп
ткен. Аңаа киржири-биле республиканың аңгы-
гы кожууннарындан төлээлекчилер чедип келген.

ды кожуунуң чагырыкчы-
ргей Чорбаевич Ондар
ыг чыскаалга маргылдааны
инган деп чарлааш, Россия
ациязының база Тыва Рес-
публ. туктарын көдүрери-
09 чылдың тиелекчизи Вла-
Март-оолович Дамдынны
Туктарны көдүргөн соонда,
еспубликаның көдээ ажил-
айды Арис Маадырович
эс ап, чүве чугаалаан.

за Арат Республиканың
леттингенинден бээр 90 чыл
обилейинге база кел чыдар
и байырлалына тураскаат-
спублика чергелиг сиден
илериниң маргылдаазын
иң Көдээ ажил-агый яамызы
застан эрттирип турар. Оң
рулгазы кышка мал чемин
еп, сиден кезикчилерин дет-
болур. Республикада мал
колдал турар болган соон-
дың кышкы чем белетке-
огуур кичээнгей салдыган
байның ондан эгелеп беш
да сиден кезилдези эгелей
Нитиэ-биле бо чылын 187
сигенни кожууннар кезип,
ырлап алып планныг. Эрткен
л-маганга хүр-менди эртип,
ргедээшкннер тургуспаан,
ын база ындыг болур деп
шаан, маргылдаага киржи
черге сайыт байыр чедир-
дишкннерни күзээн.

ргылдааның негелделери-
дээ ажил-агый яамызының
лы, механизация, техниктиг
а килдизиниң даргазы Вла-
Николаевич Алдачы таныш-

онкурсту эрттирериниң ду-
а дүрүмнерни республика-
жууннарынче чоруткан
ис. Тус черлер боттарының
унуң иштинге сиден кезик-
ниң маргылдаазын эрттир-
түннелинде, аңаа тергиидеп,
ап үнүп келген кижилер
лика чергелиг шак бо
ста киржи чедип келгени

ТР-ниң көдээ ажил-агый
сайыды А.М.Саая.

тиелекчи болганын, эрткен чылын
Татарстан республикага болуп
турган сески чайгы көдээ ажил-
агый оюннарынга ийи дугаар чер
ээлээнин чугаалады. Владимир
Март-ооловичиниң ук-төөгүзүн
алыр болза, мал-маган тудуп чо-
руур дөргүл-төрели хөй, а бодунуң
ачазы ам бо үеде муң малдыг мал-
чын, ынчангаш кышка мал чеминиң
белеткелениң дугайында эки билер.
Ам бо чылын маргылдаага база
бодунуң аарыкчыларын эдиртип
алган тура-соруу бедик, тиелелге-
же чүткүлдүг, омак-сергек киржи
чедип келген. Ол бодунуң он беш
харлыг огул маргылдааның негел-
делеринге хар-назыны дүүшпес
болгаш киржи шыдаазын хому-
дап, мээң изим изээр кончуг-даа

Улуг-Хем кожуунуң Эйлиг-Хем сумудап В.М.Дамдын оглу
Түмөн-биле.

сиден кезикчизи өзүп кел чыдар
деп, огулунга чоргаарланып таныш-
тырды. А Түмөн боду база чугаа-
кыр болгаш ачазының соондан
чугааны уламчылады.

— Мээң ачамның ачазы кырган-
ачам база тергийн сиден кезер, а
ачамның сиден кезип турарын бичи
тургаш-ла сактыр-дыр мен. Мен
бодум база сиден кезилдезинге
чылдың-на киржи, өг-бүлемге ду-
залажып турар мен. Он сес харлап-
каш, сиден кезериниң маргылдаа-
ларынга киржи күзелим улуг,
амдызында ачамны маргылдаа
үзүнде деткир мен.

Адашкылар-биле чугаавыс төн-
гелек чорда, конкурстун киржик-
чилерин тускай белеткеттинген
сиден шынаазынче кыйгыра берди.
Владимир Март-оолович огул-биле
далажып чоруптулар.

Хол-биле сиден кезикчилеринге
маргылдааны эгелээн деп медээ-
лептерге-ле, кадырларының чүгле
хиртилээри дыңналып, кестинген
сигенниң чулуунуң чыды дораан
думчукка хал келди. Киржикчи-
лерниң аарыкчылары кыдындан
оларны сөс-биле деткип, хей-аъдын
көдүрүп турдулар.

Маргылдааның баштайгы се-
кундаларындан тура өскелерден
ылгалып, шалыпкыны кончуг бурун-
гаар шимчеп бар чыдар киржикчи
эскертигир болду. Аңаа турган кө-
рүкчүлөр: "Бо-даа кончуг эр-дир,
тиелелгени аптар болду-ла бе?" —
дидип, сонургалы улам бедип,
аразында маргыжып-даа турдулар.

Дүшкүрүлүг маргылдаа адакта-
лып, тиелекчилер-даа көзүлдүр
илереп келди. Бай-Тайга кожуун-
уң Бай-Тал сумузуңуң чуртта-
чызы Адар-оол Алдай-оолович
Хертек тос бичи ажыг минута дур-
гузунда узуну чүс метр девискээр-
де сиденни кезипкеш, хол-биле тул-
ган сиден кезикчизи болуп, тиелеп
үнгөн. Ийи дугаар черни — Улуг-
Хемден Рафик Дайынчыевич Биче-
оол ээлээн, а үшкү черге Чөөн-
Хемчиктен Орлан Доржуевич
Монгуш төлептиг болган.

Механизастаттыган арга-биле
сиден кезилдезинге Өвүр кожуун-
дан Тумат-оол Хөлчүк-оолович
Ооржак он беш минута дургузунда
дагдыган шөлүндө сиденни кес-
кеш, тиелекчи болган. Ийиги черни
Бай-Тайга кожуунуң төлээлекчизи
Юрий Хертекович Бадый-оол ал-
ган. Үшкү черни Эрзин кожуундан
киржикчи Шораан Юрьевич Сагды
ээлээн.

Тыва Республиканың көдээ
ажыл-агый сайыды А.М. Саая сиден
кезилдезиниң маргылдаазын чыл-
дың-на эрттирип, мал ажылының
тергийннерин илередип деткирин
чугаалааш, оруктуң ырак-узаан
муңзавайн киржи чедип келген-
нерге четтиргенин илередип,
Тываның мал ажил-агыйының
сайзыралы бүзүрелдиг холдарда
деп илеткээш, маргылдааны
байырлыг чыскаал-биле хагдыган
деп чарлаан.

Азияна ХОМУШКУ.

Ренат САНГЫ-БАДРАНЫҢ
тырттырган чуруктары.

Чазактың хүннери —
Кызыл кожуунда

ХЫНАП КӨӨР, ДУЗАЛААР

Июль 19-тан Кызыл кожуунда
Тыва Республиканың Чазаның
хүннери эгелээн. Чазак Даргазы-
ның оралакчыларының болгаш
сайыттарның удуртулгазы-биле
ажылдаар чеди бөлүк ук кожуун-
нуң социал-экономика хөгжүлде-
зинин, эрге-хоойлу камгалалының
база нитилелдин айыыл чок болу-
рун хандыраарының, кадр политика-
зының, тудуг, чуртталга-коммунал
ажыл-агый, девискээрлерни чаа-
гайжыдып ногаанчыдарының,
көдээ ажил-агый сайзыралының,
бойдус курлавырларын шын ажыг-
лап турарының айтырларын кан-
чаар чедирип, массалыг информа-
ция чепсектери-биле кады ажилда-
жылганы канчаар чорудуп турарын
көдээ суурларже үнүүшкүннер
үзүнде хынап көрүп, анализтээр.

Чазак хүннерин эрттиргениниң
түннели-биле Кызыл кожуунуң
экономика хөгжүлдезинин камгалалы
жүлдезинде бар четпестерни чай-
ладыр, моон соңгаар тус чер де-
вискээринге чаа бүдүрүлгелерни,
өзүлдениң базымнарын тургузар
болгаш сайзырадыр талазы-биле
төлөвилелдерни боттандыраарына
дуза чедирер сорулгалыг хемче-
лерни ажилдап кылып, акшаланды-
рышкынны кайыын алырын төлө-
вилеп көөр, күүседир, кижилерни
база хуусааларын тодаргай айтыр.

ЭРТЕНГИНИҢ ОМАК-СЕРГЭЭ- БИЛЕ...

Дүүн найысылал Кызылга аныяк-
тарның эгелээшкени-биле "Даңның
омак-сергээ-биле" деп спортчу
төлөвилел боттанып эгелээн.

7 шакта Арат шөлүнгө, Совет
Тываның 5 чылы аттыг стадионунга,
"Сүбедей" спорт комплекзиниң
чанынга база Дыштанылганың бол-
гаш культураның парыгына сула
шимчээшкннер-биле эртенги хүн
эгелээн. Спортчу шөлдерге 50-ден
100 чыгам студентилер, күрүне
албан-хаакчылары, спортчулар,
пенсионерлер болгаш уруглар
чыгып келген. Оларның аразында
алдар аттыг аныяк спортчу Опан Сат,
өөредилге сайыдының хүлээлгезин
күүседип турар Органа Натсак,
орук-транспорт болгаш харылзаа
сайыды Игорь Грейсеров, тудуг
сайыды Владимир Сат, спорт са-
йыды Уран-кыс Ондар болгаш ТР-
ниң Чазаның Даргазы Шолбан
Кара-оол спортчу хептерлиг кел-
геш, сула шимчээшкннерни кылган.

"Амыдыралдың кадык ову-
хевирин суртаалдаар талазы-биле
аныяктарның идип үндүргөн сана-
лын деткири-биле, эки тура-биле
мында чедип келдвис. Бо онза ак-
цияга хөй кижилерни хаара тудары
күзенчиг. А бодум таламдан, арга-
лыг-ла болза, маңаа эртенниң-не
кээп, мага-бодум сергедип, бүдүн
хүнде күш-шыдалдың энергиязын
четчир кылдыр курлавырлап алы-
рын кызыдар мен" — деп, ТР-ниң
Чазаның Даргазы Ш.Кара-оол
чугаалаан.

Бистиң корр.

Киржикчилер бедик хей-аът-биле сиденни кезип кирипкен.

ДИРИГ ХӨГЖҮМ ДЕЛЕГЕЙНИН ЧОНУН ЧҮДҮЛГЕЖЕ КЫЙГЫРГАН

«Үстү-Хүрээ» — Делегей чергелиг дириг хөгжүмнүн болгаш чүдүлгениң фестивалы. Ооң кол сорулгазы — эрткен чүс чылдың эгезинде турган хүрээни катап тургузары, чонну сарыг шажынче кыйгырары болур. Ол ышкаш дириг хөгжүмнү сайзырадыр уjur-уткалыг.

Бо чылын XIII фестиваль июль 13-16 хүннеринде чаңчыл езугаар Чадаана хоорайга болуп эрткен. Ооң онзагай чүүлү — Чөөн-Хемчик кожууннун наадымы-биле дакпыр-лажы бергени. Кожууннун эрге-чагырга чери тыва национал байыр-лалды, чоннун культуразын, төөгү-зүн ырак-чооктан келген аалчыла-рынга көргүзөр дээш ийи улуг ба-йырлалды калсырлаштыр эрттире-рин шийтпирлээн. Бо ийи байырлал ТАР-ның тургустунганындан бээр 90 чыл оюнга тураскааттынган. Баштайгы хүнде киржикчилер болгаш фестивальды сонуургап келгеннер «Чадаана» стадионундан ырак эвесте «лагерь арында» майгын-хоорайжыгашка турлагжып, турумчуп алганнар. 830 аалчы бүрүткеткен. Хөгжүм мөөрейинде

бижээн плакадында дег, чадаана-жылар келген аалчыларынга эртен-ден кежээге дээр бараан болуп турган. Ол хүн боттарының кылган ажилдарын делгээр ярмарка база болган. Кожууннун сумуларының өглери чыскаалдыр тиктинген мөө-рейде киржип турган.

Эртенинде 9 шакта Чазак Даргазы Ш.В.Кара-оол тус черниң ча-гырга даргаларын, кол специалис-терин чыгаш, нити өзүлде-сайзы-рал талазы-биле ажил-херекчи чугааны чоруткан. Ооң соонда ба-йырлыг чыскаал эгелээн. Кожуун-нун чагырга даргазының албан-хүлээлгезин күүседип турар Байбек Надажапович Монгуш баштаан тугун, сүлдезин бедик туткан 90 аъттыг кижиден тургустунган оду-руг Тиилелге кудумчузунда 1 ду-

ТР-ниң Чазааның Даргазы Ш.В.Кара-оол ийи дакпыр байырлал-биле чөөн-хемчикчилерге байыр чедирген.

Делегей чергелиг дириг хөгжүм болгаш чүдүлгениң «Үстү-Хүрээ» фестивалының тугун, гимн ырлап турда, Чита хоорайга болуп эрткен Россия чергелиг делгелге-ярмар-кага алдын медальга төлептиг бол-ган «муңчу» малчын Мөнгө-Назын Монгуш, Чөөн-Хемчиктен үнген су-раглыг спортчулар — Атлантага 26-гы олимпий оюннарының киржик-чизи Чечен-оол Монгуш, Европаның ийи дакпыр чемпиону Опан Сат болгаш Баян-Тала сумузунун чагы-рыкчызы, көдээ ажил-агыйның тер-гини Мөнгө-Назын Монгуш көдүргөн.

Тукту көдүргөн соонда Чазак Даргазы сөс алган: «Келген аалчы-ларывыска Тывага ханы ынакшылы, а Чадаана хоорайның чурттакчы-ларынга бүдүн делегейниң булу-нарындан келген аалчыларын 13 чыл дургузунда боттарының девис-кээринде эки уткуп-хүлээп ап тура-ры дээш өөрүп четтиргенивисти илередир-дир бис. Чөөн-Хемчик кожуун база оң чурттакчылары Тываның төөгүзүнге кезээде онза-гай рольду ойнал келген болгаш республиканың хөй-ниити чурттал-газынга ам-даа идепкейлиг кириш-пишаан...» Стадионга ыр-шоор, танчы-сам чыылганнарның кичээ-гейин хаара туткан. «Төөгүлүг Даа кожууннун алдарлыг кижилери» деп театржыткан көргүзүгү келген аалчылар кончуг сонуургаан. Чазак Даргазы Ш.В.Кара-оол эртип турар хемчеглерге хамаарыштыр үнелел-ди берип, өске кожууннар база наадымын мындыг бедик деңгелге эрттирер болза эки дээрзин дем-деглээш, ажил-албан аайы-биле айттаныпкан. Улаштыр Культура бажыңыга байырлыг хурал болуп эрткен. Аңаа кожуун чагырга чери мурнакчы малчыннарын, ажилчы-нарын шаңнаан.

Хүннүн ийиги чартыында «Ча-даана» стадионунга 84 мөгениң аразында тыва хүреш эгелээн. Конгар-оол Борисович Ондар, Вла-димир Комбуй-оолович Монгуш мө-гелерни чонга орус, тыва дылдарда чечен-мерген таныштырып, хүрешти баштак-хөгүлүг эрттирген. Түнне-линде Сайын-Белек Түлүш шүүлген, Сылдыс Монгуш үжүүрлөшкен, Опанас Семис-оол үжүүр былааш-кан. Тиилекчилер хүндүлүг бижик-тер, медальдар, акша болгаш өртөктиг белектер-биле шаңнаткан. Хүреш аразында Чөөн-Хемчик чагырганың албан-хүлээлгезин

күүседип турар Байбек Монгуш Европаның 2 дакпыр чемпиону Опан Сатка төрөөн чериниң адын бедик тудуп чорууру дээш «Чадаана хоорайның хүндүлүг чурттакчызы» атты тывыскаш, улуг иррти белекке берген.

«Үстү-Хүрээниң» конкурс программасы 4 хүннүн дургузунда дүш соонда биче, а кежээ улуг сценага болуп турган. Жюриның даргазы — билдингир хөгжүмчү, авангард Геннадий Чамзырын, а кежигүннери — Хакасияның күрүне филармониязының симфониктиг оркестриниң солизи Елена Мусевич, Красноярскның башкы колледжи-зиниң башкызы, улустун ырылары студиязының удуртукчузу Любовь Харченко, Чехиядан Сватава Дрличкова, «Корабль дураков» бөлүүнүн киржикчизи, чурукчу, хөгжүмчү Игорь Поляхов, Ново-сибирск хоорайдан Сергей Борода, АКШ-тан хөгжүм шинчилекчизи Элеот Стоун, «Үстү-Хүрээ дуга-йында тергини ыры — 2005» дипломунун эдилекчизи, Крас-ноярск крайның композиторлар эвилелиниң кежигүнү Сергей Пугачев, хөгжүм эртемниң шин-чилекчизи Сайдана Хертек. 14-те кежээ болган концертке Барыын-Хемчиктен «Сай-Хонаш», Крас-ноярскиден «Шкатулочка», Украинаның Харьковтан Евгений Калмыков, Чодураа Туматтын өөреникчилериниң бөлүү «Дың-гылдай», «Хем-Белдири» ансамбли, Колумбиядан Карлос Валдерамма,

«Шугарра», Анчы Там-дан «М 32», Москвада, «Последний шил-день», «Хартыга», И-ришкен. Стадион дол-урынга туруп алгаш, лерниң тус-тузунда б-онзагайын магадап, д-чедир көргөн. ИХЯ-ларының дүн-хүн диве-турганы-биле корум-ч-киннери болбаан.

Июль 15-те 10 ша-Хүрээ — субурган — Хүрээ — чаа Үстү-Хү-чирбе-одуругдан ту-шажынчы «Хороо» (т-«ыдыктыг хүрээлени д-езулалы болуп эрткен» «Цокчен» дуганын (Ү-улуг Башкыларны хүн-ганнарда, Буддага тейле-дилеп, 3, 7, 21, 108-даа-ганып турар улустар бар-дуган Бажың-Алаак су-орукта, Чадаана хоора-черде Чайлаг-Алаак д-чурумалдыг черде турар-1907 чылдарда Хайдыг-тибет Кундан Тенбии-чалап эккелгеш, архит-кылдырып баштатка-чонга туттурган. Бо-«Угаалда» («чуулда»-өргүлү, ногаан тарийг-Бурганга, Идам Сүрүн-өгбе тыва ламаларга те-нер чоруп турар. Үстүү-делгем девискээрин х-Ооң иштинде субурган, х-башкыларның чурттаар-бар. Ында 4 лама-башк-ажылдап турар. Аңаа уда-шажынның өөредини-университет тудуун эгелэ-Устүү-Хүрээниң Панд-бы-ламазының ширээни-лап, тудуп оорар Джам-башкы болгаш Чөөн-Х-Камбы-ламазы, Алды-саадап оорар Гелег Гьялср-ның чугаалап турары-бил-вальдың эртип турары э-гейниң хөгжүмчүлери чон-геже хаара тудуп, Үстүү-катап тургустунарынга, чүдүлгениң сайзыраары-идигни берип турар. Чер-чүдүлге-сүзүглеливисти д-бурунгаар үзел-бодалдыг-вус негеттинип келген. хоозурал турар болза, чур-

(Уланчызы 3-кү ары)

Даа кожууннун даңгыналары.

АКШ, Франция, Австралия, Дания, Бельгия, Япония, Латвия, Чехия болгаш оон-даа өске чурттардан 24 чогаадыкчы коллектив, 25 солист киржил келген. Красноярск, Новосибирск, Томск, Кемероводан аалчылар хөй болган.

Фестивальды Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.В.Кара-оол ажыдып, «Үстү-Хүрээниң» Россияның болгаш делегейниң чоннарының сеткил-хөңүн каттыш-тырарына улуг уjur-уткалыгын демдеглээш, чонга байыр чедирген. Ол кежээ сценага «Чиргилчин» бөлүү, Софья Кара-оол ТР-ниң Чазааның үрер хөгжүм оркестри-биле, тыва-австрий ыраажы Саин-Хоо Намчылак биле француз «GARLO JO» ыры-хөгжүмүн ба-раалгаткан. Дириг хөгжүмнүн кай-гамчык таалалыга көрүкчүлөр сеткил ханып дыштанган. Чыылган чонга аажын-чемин кылып саткан чоннун садыг-майгыннары стадион-нун бир талазында дургаар туруп-кан. Шашлык, зыт-мүн, манчы-хуужуур, далган-тараа, чигир-чимис, янзы-бүрү суксуннар дээш, чүнү чок дээр. Чөмөннүр улуска таарыштыр олурар стол, сандай-ларны «шайлаарак» бүрүзү бир тускай чогаадып кылып алган. Шак-ынчаар «Демнигде көдээ ишчилер делегейниң чонун чөмгөрер» деп

гаар школа чанындан эгелээш, Шойгу, Чүргүй-оол, Ленин, Киров кудумчуларын таварып, стадионче углай шимчеп чорупкан. Кожууннун хоорай, суму баштыңнары, чагы-рыкчылары база аъттыг кезекке чораан. Оларның соо-биле кожуун-нун 90 мөгези, 90 даңгыназы чоруп олурган. ТАР-ның тургустунга-нындан 90 чылынга тураскаадып, бо сан-түннү доктаатканы ол. Да-раазында «муңчулар», «беш чүс-чүлөр», хүндүлүг хоочуннар, тус черде «Чаңгыс демниг Россия» партиязы, кожууннун волейбол командазы, пионерлер командазы, кожууннун бүгү сумулары болгаш араат ажил-агыйлары, хоорайның албан организацияларының ажил-дакчылары дооза бөлүк аайы-биле чаңгыс аай кеттинген, өң-баазын шариктер туткан, хөглүү кончуг эртип турган. Янзы-бүрү тран-спарант, лозунгулар чоннун хей-адын көдүргөн.

Чыскаалды Чазак Даргазы Ш.В.Кара-оол, кожууннун башты-ңы, кожуун Хуралының даргазы А.Х.Донгак, Чазактың Чөөн-Хемчик кожуунда төлээзи Р.С.Сат, бойдус курлавырларының болгаш экология сайыды В.Д.Кара-Сал хүлээп алган. Россия Федерациязының, Тыва Республиканың Чөөн-Хемчик ко-жууннун күрүне туктарын болгаш

«Цокчен» дуганының иштинде.

«Хороо» езулалының чезинде.

(Уланчызы. Эгези 2-ги арында).

урбас, иштики хоозуралды арда шажынның өөредии Устүү-Хүрээниң ханаларын чылда ыдыктап арттырар ускай шил-биле хат-чаастан ал кылыр ужурулуг. Фестивальда колдуунда буд-биле чоок кижилер кээп Кагью, Ниньма, Гелуг, Сакьяларының улуг башкылары-карылзаалыг, школаларны улустар хөй. Фестивальда бар-даа болза, олар ботсарыг шажынның чүдүкчү-ис деп санап турарлар. Икыларның күзелдериниң ып ораарының көскү чижээ — гы фестивальдың онзагайы нун чүдүлгезиниң күштел-

генинде. «Хороога» киржип, Чадаанадан Устүү-Хүрээге чедир чадаг кылаштап келген чоннун тура-соруунун бедиин аалчылар магадап, олардан чыда кагбайн чоруп турган. Красноярск хоорайдан келген Светлана Петрова, Максим Чернецкий, Нелли Пускова тыва чоннун чүдүлгезинге бердингенин, ыры-хөгжүмүнүн чаражын, национал хептериниң онзагайын демдеглээн. Өнүктүр Чадаана хоорайда музейге барып, төөгүнү сонуургааннар. Ольга Антропова фестиваль дугайында Интернеттен номчааш-ла, сонуургай берген. Болур үезин манап алгаш, чедип келгени ол. Ооң сагыжыга долгандыр дагларның чаражы арткан. Курагинодан Елена, Александр Могилейлер ажы-төлүн эдерткен, «май-

ДИРИГ ХӨГЖҮМ ДЕЛЕГЕЙНИН ЧОНУН ЧҮДҮЛГЕЖЕ КЫЙГЫРГАН

гын хооайжыгашта» «дугуйлуг бажыңында» чурттап турар. Оларга чон аразына чоруурга, дириг хөгжүм дыңнаарга, сагыш-сеткил дыштаныр, солун болган. Мөөрейниң киржикчизи Украинадан Евгений Калмыков фестивалда ийи дугаар кээп турар. Ол тыва амырменди сөстөрүн билер. Тываларга ынакшылын база сценадан илередип шыдаар. Черле ынчаш өске аймак-сөөктүг артистерниң сценадан «Экии, Чадаана!» деп менди-лежири көрүкчүлерге солун болуп, фестивальчыларның аразында чоок хамаарылгазын илереткен. Ол хуннун концертинге АКШ-

тан Элиот Стоун, Венгриядан Ева Каналаш, Япониядан Рехей Тирадо, Испаниядан «Вики», Томск хоорайдан Алексей Змеев, Полина ДАЭВЕН, Абакандан Гоша Тоскароков, Красноярскиден «Марди-гра», «Золотой корень», Старкофф, «Тимофей Уваров», Кызылдан «Кыңгыргай», Сергей Сокольников, «Кант», «ВСГАКИ» бөлүү, «Уг-Шиг», «Хүн-Хүртү», «Тыва», Андриан Оюн и Начын Хореве, Чадаана хоорайдан Артыш Монгуш киришкен. Концерт соонда баш бурунгаар шиитпирлеп турганы-биле фестивальдың өнүктүрeri Ай-Чүрек хамның болгаш «Амыр-

Санаа» бөлүктүн кол киржикчизи Александр Саржат-оолдун чырык адынга тураскааткан улуг от уждар езулалды эрттирген.

Дорткү хүнде «Кегээн-Булак» аржаанынче үнүүшкүн болган. Кегээ фестивальды хаар шылгараңгай коллективтерниң киржилгези-биле гала-концерт-марафон болуп эрткен. Концертти тыва джаз коллективи «Бэнд-ВСГАКИ» ажыткан.

Июнь 17-де фестивальчылар тарап чаныпканнар.

Шончалай МААТЫ-ООЛ.

Светлана ДАНЗЫН-ООЛ, Алдын-кыс ДОЛААННЫН тырт-тырган чуруктары.

Алды-Хүрээден Устүү-Хүрээге.

Өнүктүрeriң езулалы.

ДАДЫВЫРЛАР – ЧУГУЛА АЙТЫРЫГ

Пенсия хандырылгазы ылаңгыя бистиң республикада хөй кижиге дардыг болуп турар. Чүге дизе Тываның чурттакчы чонунун ык үштүн бир кезин аңгы-аңгы хевирниң пенсия алыкчылары луп турар. Бөгүн пенсия хандырылгазынга хамаарыштыр ссияның Пенсия фондузунун ТР-де салбырының даргазы А.ТУГУР-ООЛ-биле интервьюну парладывыс.

— Баяна Алексеевна, пенсия дыг акшадан хевирлеттинип барыл?

— Дагы берген улус совет үеде күрү-енсия хандырылгазы турганын, пен-инчан социал хандырылга органнары үлөп турганын утпаан. Рынок эконо-биле холбаштыр Россияда ол хан-адан албан пенсия камгаладылга-илчишкин кылдырган. Ынчангаш үе пенсия колдуунда ажыл берик-иң камгаладылга дадывырларындан нуп турар. Кезек када, 2002 чылда системазынга чаартылгалар эгелээн эрткен чылга чедир пенсияны чаңгыс иал үндүрүг таварыштыр хевирлеп 2010 чылдың январь 1-ден ону камга-дадывырлары-биле солаан болгаш ия база медицина фондуларыңче турар акша-хөрөңгиниң башка-н Пенсия фондузу чорудуп турар.

— Камгаладылга дадывыры биле ирүңнүң ылгалы бар бе?

— Албан пенсия камгаладылгасынче олар, билдингир-ле, үндүрүгден ыл-үндүрүг — нитилештирген, каттыш-өлевир. А камгаладылга дадывыры кижиниң ажылдап ап турар акша-ның бир кезин, ону камгалалдыг едип келирге — назылай бергенде, лид апарганда кижиниң бодунга, азы ан таварылгада ажы-төлүңге пенсия ге тыпсып берип турар. Ол эгидил-рестиг төлевир, өскээр чугаалаарга, л пенсиязының хемчээли Пенсия нда кижиниң хууда агар санынче адывырынга дүүшкөк болур. Кам-байдал дүшкенде, үндүрүгнү кижиге едир эгидип бербес болгай.

— Ылдан эгелеп ажыл берикчилери, амгаладыкчылар (страхователи) деп

база адаар, Пенсия фондузунче 26 хуу дады-вырларны шилчидип турар. Оон 20 хуузу — пенсияның камгаладылгалыг кезээ, а 6 хуузу — чыылдалыг кезээн (1967 чылдан бээр төрүттүнген кижилерде) хевирлеп турар. Оон эвээш тарифтер, азы ч.ингелделиг дадывыр-лар төлөп турар ажыл берикчилери база бар. Оларга экономиканың бүдүрүкчү адыр-ларында (көдээ ажыл-агый дээн ышкаш) чам-дык бүдүрүлгелер, социал база информация ачы-дузанын чедирип турар организациялар хамааржыр. Ажылдакчылар хөлезилевейн, чаңгыс боду ажылдап турар болгаш чүгле боду дээш дадывыр төлээр хуу сайгарлыкчы кижилер кварталдап азы бүдүн чыл дээш дады-выр акшазын шилчидер.

Бөгүн фондуке кирип кээп турар дады-вырлардан удур-ла бөгүнгү пенсионерлерниң пенсиязын төлөп турар. Ынчангаш дадывыр акшазын үе-шаанда шилчитпейн турар ажыл берикчилери дадывырлар дээрге, оларның ада-иезиниң, кырган-ава-ачаларының, инва-лид, өскүс ажы-төлдүн пенсиязы дээрзин билзе чогуур.

— Пенсия дадывырлары чыырыл-га берзелер тургустунуп турар бе?

— Амгы үеде пенсия камгаладылгасында бир берге айтырыг — рынок негелделерин угбайн, буурап дүжүп турар (банкрот) ор-ганизациялар бары. Олар хоозураашкыга таварышкаш, өре-ширеге дүжүп, баш ажыр хөөлөнип, ажылдакчыларның акша-шалыңын саададып, дадывырларын үе-шаанда шилчи-пейн турар. Республикада ындыг хоозурал-дыг ажыл берикчилериниң саны 46 четкен (40 организация болгаш 6 сайгарлыкчы). Буу-рап дүжериниң аңгы-аңгы чадазында келген организацияларның албан пенсия камга-ладылгасынга шупту өрези 82 млн. рубль ажыл турар.

Дадывырларга эң хөй өрелиг организа-

циялар: «Тываавиашугум» ФКУБ, «Каа-Хем» уургайы» ААН, «Хову-Аксы ЧЭТ» КУБ, «Тыва даг-дүгү» ААН, «Рестопсбыт» КУБ, «Ак-Довурак ЧЭТ» КУБ, «Ак-Довурак ЧЭТ», ААН, «Шагонар водоканал» МУБ, «Даг-дүгү» КХН СК, «Чылыг четкилери» КУБ, «Ни-ва» КБК, «Тыварестопсбыт» КХН, «Улуг-Хем чылыг» КУБ, Чеди-Хөлдөн «Сервис» МУБ.

Хөй өрелиг мындыг организацияларда пенсия назыны чоокшулаан ажылдакчылар чурттап турар черинде Пенсия фондузунун эргелелинге баш удур арга-сүмеден айтырып келири чугула.

— Кижилер боду пенсиязының хем-чээлин улгаттырып алырынга салдар чедирип болур бе?

— Бо талазы-биле күрүнөден деңге акша-ландылар программаны онзалап демдеглээри күзенчиг. Оон дузасы-биле кижилер пенсиязынга элээн немелдени чыып алыр арга бар. Күрүне чыл санында 12 муң рубльге ол хире акшаны немеп бээрге, 10 чыл дургузунда 240 муң рубль чыгып келирге, программаның кир-жикчизиниң пенсиязынга ай санында чижек-биле 1,5 муң рубль хире немелде тургус-тунар. А бир эвес ол акшаны эки орулгалыг башкарыкчы компанияже салып алыр бол-за, оон-даа көвей болуп болур. Ынчангаш ында киришпейн турар болза, аңаа 2013 чылдың октябрь 1-ге чедир кирип алырын база эки.

Бо программа улуг акша-шалыңныг кижилерге база кончуг ажыктыг. Чүге дизе да-дывыр тыртар акша кызыгаарлыг: бир чылда 463 муңдан хөй орулгадан дадывыр тыртпас. Чижээ, сайыт, депутат, удуртукчу, азы шыы-рак сайгарлыкчы 100 муң рубль шалыңныг дижи, орулга чылда 1 млн. 200 муң. Оон 463 муңну казыптарга, 737000 рубль: бо мын-ча көвей акша пенсияга дуза болбайн, «ха-лас» чыдып каар-дыр. Черле ынчаш кижилер назылап кырыырга, пенсия оон амыдыраар дөзү болганда, ол дугайында аныяндан сагыш салыры чугула. Ай санында пенсияга 200-300-даа рубль немелде безин ажык-дузалыг болурун пенсиялай берген кижилер херек кырында эки билер, акшаның үнези ынчан кончуг билдинер болгай.

Надежда ЭРГЕП чугаалашкан.

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) доктаалдары

Тыва Республиканың Саналга палатазының аудитор албан-дужаалындан хуусаа бетинде хостаарының дугайында

Тыва Республиканың Конституциязының 103 чүүлүнүн 16 пунктузунга болгаш Тыва Республиканың 2001 чылдың декабрь 7-де «Тыва Республиканың Саналга палатазының дугайында» № 1200 хоойлузунун 38 чүүлүнүн дөрт кезээнге дүүштүр Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Саналга палата-зының аудитор албан-дужаалындан Наталья Александровна Лунькону, Надежда Алек-сандровна Азарованы, Радимир Шыырап-ович Сатты болгаш Василий Каажаинович Хомушкуну хуусаа бетинде хостаар.

2. Бо доктаал ону хүлээп алган хүнүнден күштүг болуп кирер.

Кызыл хоорай

2011 чылдың июль 15

№ 804 ДХ-1

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының кижигүннерин томуйлаарының дугайында

Тыва Республиканың Конституциязының 103 чүүлүнүн 18 пунктузунга дүүштүр Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парла-ментизиниң) доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Соңгулда ко-миссиязының бадыйлаар эргелиг дараазында кижигүннерин томуйлаар:

Мерген Шимитович Самбала;
Ахмед Николаевич Лопсан;
Артур Кызыл-оолович Чаш-оол;
Олег Түлүшович Киштейек;
Роланда Маадыр-ооловна Казакакова;
Болат-оол Догбутович Ондар.

Кызыл хоорай

2011 чылдың июль 15

№ 805 ДХ-1

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) даргазы К. ДАВАА.

2011 чылдың июнь 30
№ 740 ДХ-1.

О - административтік комиссия
рыс салғалық секретарының айда
ажыл төлеуінің нормативі (муни
албанның 1-гі разрядының специа
айда алыр шалыныға ден қылд

р);
1) - административтиг комиссияның ысалгалыг секретарының бир чылда албан-дужаал шалыңнарының саны;
2) - район коэффициентинин болгаш Тыва Республикага ажилдаан дээш хуулуг лде төлөвирни өөренип көөрүнүн коэффициентизи, ону 1,9 кылдыр хүлээп

- Тыва Республиканың амгы күштүг турар хоойлужудулгазы-биле дүүш административтиг комиссияның харыылыг секретарына материалдыг дуза зеринге бээр албан-дужаал шалың-

нарының саны;

КЗ - түр када ажил кылып шыдавас апарган таварылгада болгаш чаш уруглуг апарганы-биле холбаштыр пенсияның албан кылдыртыр камгаладылгасынга, албан кылдыртыр социал камгаладылгасынга, а ол ышкыш бүдүрүлгеге болу берген айыыл-халаптан болгаш профессионал аарыглардан албан кылдыртыр эмчи камгаладылгасынга, албан кылдыртыр социал камгаладылгасынга камгаладылг дадывирларының төлөвирин өөренип көөрүнүн коэффициентизи, ону, 1,342 кылдыр хүлээп алыр;
12 - календарылыг чылда айларның саны.

"Тыва Республиканың административтиг комиссияларын тургузарының, организастаарының болгаш ажил-чорудулгазын хандыраарының талазы-биле күрүнениң чамдык бүрүн эргелерин Тыва Республиканың муниципалдыг тургузулгаларының тус чер бот-башкарылга органның дамыдып бээринин дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузунга 2-ги капсырылга

административтиг комиссияның ажилының дугайында ОТЧЕДУ

20__ чылдың "___"

Чүүлдүн чүүлүнүн (эзээнин) дугаары	Протоколдарның саны	Оларның аразындан			Кириген (мун. руб.)	Төлеткен (мун. руб.)	Тайылбыр
		адаанда ведомство аайы-биле чорутканы	сагындырыг бердингени	торгааны			

Тыва Республиканың административтиг комиссияларын тургузарының, организастаарының болгаш ажил-чорудулгазын хандыраарының талазы-биле күрүнениң чамдык бүрүн эргелерин Тыва Республиканың муниципалдыг тургузулгаларының тус чер бот-башкарылга органның дамыдып бээринин дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузунга 3-кү капсырылга

административтиг комиссияларын тургузарының, организастаарының болгаш ажил-чорудулгазын хандыраарының талазы-биле күрүнениң дамыткан бүрүн эргелерин боттандыраарына субвенцияларны чарыгдаанының дугайында отчеду

чылдың "___"

ек болгаш иштики кезек
кай сорулгалыг статья
ыгдалдарның хевирлери

(рубль-биле)				
Көргүзүгнүн ады	Чылда сметага хамаарыштыр бадылааны	Отчет берип турар хүнде акшаландырганы	Касса чарыгдалдары	Херек кырында чарыгдалдар
ш-ажыл телевири ш-ажыл телевинге арыгдалдар ылзаа чарыгдалдары имунал ачы-дузалары хөреңги ажыглааны ренда телевири хөреңгини тудуп тургу-азы-биле ажилдар, ачы-дирилгелери е-даа ажилдар болгаш за чедирилгелери гериалдыг курлавыр-өртээниң улгатканы ти түнү				

отукчузу (хол үжүү) (хол үжүүн тодаргайлааны)
бухгалтери (хол үжүү) (хол үжүүн тодаргайлааны)

Тыва Республиканың Музей фондузунун болгаш Тыва Республикада музейлер дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кириеринин дугайында

Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи) 2011 чылдың июнь 27-де хүлээп алган

ул чылдың ноябрь 23-те № 651 "Тыва иканың Музей фондузунун болгаш Республикада музейлер дугайында" Республиканың Хоойлузунга (Тыва иканың хоойлужудулгазының чыын-001 чыл, № 2, 78 чүүл; «Тувинская», 2004 чылдың декабрь 31-де; 2008 август 21-де; 2010 чылдың апрель 22-

де; 2011 чылдың май 14-те; «Шын», 2008 чылдың сентябрь 2-де; 2010 чылдың апрель 20-де; 2011 чылдың май 12-де) дараазында өскерилгелерни кириер:

1) 3-кү чүүлде:
а) ийги абзацта "бо Хоойлу-биле" деп сөстөрни "федералдыг хоойлужудулга-биле" деп сөстөр-биле солуур;
б) үшкү абзацты ", а ол ышкыш феде-

ралдыг хоойлужудулга-биле база бо Хоойлу-биле тодараттыг өске-даа сорулгаларны чедип алыры-биле" деп сөстөрни немээр;

2) 7-ги чүүлдү дараазында эдилге-биле бижири:

"7 чүүл. Тыва Республикага музейлерни тургузарының сорулгалары

Тыва Республикага музейлерни тургузарының сорулгалары болза:

музейниң эт-херекселдерин болгаш коллекцияларын шыгжаары;

музейниң эт-херекселдерин болгаш коллекцияларын илери дири болгаш чыыры;

музейниң эт-херекселдерин болгаш коллекцияларын өөренири;

музейниң эт-херекселдерин болгаш коллекцияларын парлаары база чырыдышкын болгаш өөредилге ажил-чорудулгазын боттандыраары.

Бо чүүлдүн бирги кезээнде айыткан сорулгалар-биле чергелештир Тыва Республикага музей-заповедниктерни тургузарының сорулгалары болза, музей-заповедникче дамыдып берген культура салгалдарының объектилеринин камгаладыг хевээр болурун болгаш олче хамаатыларның кирерин, айыткан объектилерин кадагалалын, билип алырын болгаш делгеренгейжидерин боттандыраары хандыраары болур.

Бо чүүлдүн бирги болгаш ийги кезектеринде айыттыг сорулгалар-биле чергелештир Тыва Республикага музей-заповедниктерни тургузарының сорулгалары болза, төөгүнүн болгаш культураның камгаладыг черинге хамаарыштырган онза солун черлерни, азы ансамблди тудуп тургузарының чурумун хандыраары, музей-заповедниктин девискээринин кызыгаарларында ол девискээрге кылыры эпиг болуп турар аргалар-биле улустарның уран-шевер ус-тывыштарын болгаш кылыгларын боттандырып турар ажил-чорудулганың төөгүдөн тургустунуп келген хевирлерин хевээр арттыраары (оон

иштинде амыдыралдың болгаш бойдус ажыглалының чаңылчаан омур-хевирин деткири), экскурсия хандырылгасын боттандыраары, медээ хевиринин ачы-дузаларын бээр база ол ышкыш турист ажил-чорудулгага таарымчалыг байдалдарны тургузары бооп болур.

Тыва Республикага музейлерни өске сорулгаларга тургузарын чөлшээрес.

3) 22-ги чүүлдү дараазында эдилге-биле бижири:

"22 чүүл. Музей эт-херекселдерин болгаш коллекцияларын үндүр сөөртүрү

Тыва Республиканың Музей фондузунун аразынче кириген музей эт-херекселдерин болгаш коллекцияларын түр када үндүр сөөртүрүн "Культураның үнелиг чүүлдерин үндүр сөөртүр болгаш кири сөөртүр дугайында" Россия Федерациязының Хоойлузу-биле таарыштырар."

4) 28-ки чүүлдүн бирги абзазында ", болгаш тус чер бот-башкарылга органның" деп сөстөрни ап кааптар;

5) 29-ку чүүлде:

а) бирги абзацта "болгаш тус чер бот-башкарылга органның" деп сөстөрни ап кааптар, "хүлээлгелиглер" деп сөстү "хүлээлгелиг" деп сөс-биле солуур;

б) үшкү абзацта "болгаш тус чер бот-башкарылга органның" деп сөстөрни ап кааптар, "болур" деп сөстү "шыдаар" деп сөс-биле солуур;

6) 36-гы чүүлдү күжүн чидирген деп санаар.

2 чүүл

Бо Хоойлу ону албан-езузу-биле парлаан хүнден эгелеп күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ

Кызыл хоорай
2011 чылдың июль 8
№ 779 ДХ-1.

"Шилчилге үезинде Тыва Республиканың күрүне албан черлеринин хоойлу-дүрүм дүрүмнерин сайзыраңгайжыдар талазы-биле чамдык хемчеглеринин дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кириеринин дугайында

Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи) 2011 чылдың июнь 27-де хүлээп алган

1 чүүл

2010 чылдың декабрь 31-де № 292 ДХ-1 "Шилчилге үезинде Тыва Республиканың күрүне албан черлеринин хоойлу-дүрүм дүрүмнерин сайзыраңгайжыдар талазы-биле чамдык хемчеглеринин дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузунга («Шын», 2011 чылдың январь 13-те; «Тувинская правда», 2011 чылдың январь 13-те) дараазында өскерилгелерни кириер:

1) 2-ги чүүлдү дараазында эдилге-биле бижири:

"2 чүүл. Күрүне даалгазын күүседиринин саң-хөө хандырылгасынга бюджет албан черлеринге субсидияларны бээринин чуруму

1. 2011 чылда Тыва Республиканың бюджет албан черлеринин ажил-чорудулгазының саң-хөө хандырылгасын, бо Хоойлунун 4-кү чүүл-биле доктааттыг онзагай чүүлдерни өөренип көрбүшаан, бюджет смета-зынга үндезилеп боттандыраар.

2. Тыва Республиканың бюджет албан черлеринге күрүне даалгазын күүседиринин саң-хөө хандырылгасынга субсидияларны 2012 чылдың январь 1-ден эгелеп Тыва Республиканың Чазааның доктааткан чуруму езугаар Тыва Республиканың республика бюджетинин акша-хөреңгизинден бээр."

3. Даңзызын Тыва Республиканың Чазааның бадылаары, Тыва Республиканың бюджет албан черлеринин ажил-чорудулгазының саң-хөө-биле хандырылгасының хевирин 2011 чылда өскерилген бооп болур.

4. Федералдыг хоойлунун негелделерин боттандыраар сорулгалар-биле Тыва Рес-

публиканың бюджет албан черлеринин тургузукчу документтеринче өскерилгелер кириерин 2011 чылдың декабрь 1-ге чедир хуусаада боттандыраар."

2) дараазында уткалыг 41 чүүлдү немээр:

"41 чүүл. Тыва Республиканың күрүне өнчүзүндө турар болгаш Тыва Республиканың бюджет албан черлеринге база күрүнениң бюджет албан черлеринге оперативтиг эргелеп-башкары-биле дамыткан эт-хөреңгилерни арендага бергенинден кирген орулгаларны ажыглаарының чуруму болгаш угланышкыны

Тыва Республиканың күрүне өнчүзүндө турар болгаш Тыва Республиканың бюджет албан черлеринге база күрүнениң бюджет албан черлеринге оперативтиг эргелеп-башкары-биле дамыткан эт-хөреңгилерни арендага бергенинден кирген орулгаларны шилчилге үезинде Тыва Республиканың республика бюджетинин орулгасынче кири санаар."

2 чүүл

Бо Хоойлу ону албан-езузу-биле парлаан хүнден эгелеп күштүг болуп кирер болгаш 2011 чылдың январь 1-ден эгелеп тыптып келген хоойлу-дүрүм хамаарылгаларына хамаарыштыр тараар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ

Кызыл хоорай
2011 чылдың июль 8
№ 785 ДХ-1.

"Тыва Республикада күш-культура болгаш спорт дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кириеринин дугайында

Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи) 2011 чылдың июнь 27-де хүлээп алган

1 чүүл

2009 чылдың февраль 12-де № 1127 УХ-II "Тыва Республикада күш-культура болгаш спорт дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузунга ("Тувинская правда", 2009 чылдың февраль 20-де, июнь 23-те, декабрь 3-те; 2011 чылдың январь 26-да; "Шын", 2009

чылдың март 19-та, июнь 18-те, декабрь 1-де; 2011 чылдың январь 13-те) дараазында өскерилгелерни кириер:

1) 4-кү чүүлдүн 3-кү кезээниң 9-ку пунктузунун күжүн 2014 чылдың январь 1-ге чедир түр доктаадыр;

2) 6-гы чүүлдүн 2-ги кезээнде дараазында

Тыва Республиканың республика эдинин, Тыва Республиканың муниципал тургузгаларының бюджеттеринин, акаш бюджеттен дашкаар дөстөрүнүн биле боттандыраар.

14 чүүл. Тыва Республикага туризм ажыл-улазын сайзырадырының саң-хөөмиктиг деткимчези

Тыва Республикага туризм ажыл-чорудулгазын сайзырадырының саң-хөө-экономикчезин дараазында хевирлерге бер:

Тыва Республикага туризмни сайзырадыры талазы-биле Программаларның дези;

Тыва Республиканың туризм индустрияга инвестицияларны хаара тудачогулчалыг байдалдарны тургузары.

Тыва Республиканың девискээринче болгаш оон үнер туризмни организаа талазы-биле ажыл-чорудулганы дырып турар болгаш Тыва Республика биче болгаш ортумак сайгарлыкчы уң ээлеринге хамааржыр туризм индустриязының ээлеринге күрүнө деткимчези.

2008 чылдың июль 7-де №795 УХ-2 Республикага биче болгаш ортумак улукчы чорукту сайзырадырының планда" Тыва Республиканың Хоойлу-дүүштүр боттандыраар.

15 чүүл. Тыва Республикага туризм ажыл-улазын сайзырадырынга информатикче-биле хандыраары

Тыва Республикага туризм ажыл-чорудулгазын сайзырадырынга информатикче-биле хандыраары дараазында ышкыннар-биле боттандыраар:

1) эрге-чагырганың федералдыг органна-Тыва Республикада девискээр организаа кады ажылдажылга, а ол ышкыш ажыл-чорудулгазын сайзырадыры биле Тыва Республиканың эрге-а органнарының, тус чер бот-башка-органнарының, туризм индустрия-ээлеринин, хөй-ниити болгаш өске-анизацияларның төлээлекчилеринин орудулганын башкараары;

Тыва Республикага болгаш оон даш-эрттирип турары туризм делгелге-е, конференцияларга, семинарларга, "ик столдарга" болгаш өске-даа хем-ге туризм индустриязының ээлеринин пгезин организаастаары, эрттирери хандыраары;

Тыва Республикага туристерниң айыыл-уун хандыраарыне угланган хемчег-ажылдап кылыры болгаш күүседире; Тыва Республикага туризмни болгаш ажыл-чорудулгазын сайзырадырынга-инган делегей кады ажылдажылга-болгаш регионнар аразының харыл-ының талазы-биле ажыл-чорудулганы дыраары;

Тыва Республиканың туризм продук-ашкаар үндүрери.

16 чүүл. Тыва Республикага туризм ажыл-улазын сайзырадырынга кадрлар-биле, болгаш маркетинг хандырылганы

Тыва Республикага туризм ажыл-чорудулгазын сайзырадырынга кадрлар-биле хандырылганы-диг бээр сорулга-биле Тыва Республикага туризмни болгаш туризм ажыл-улазын сайзырадырыне угланган кан хемчеглерни, оон иштинде да-да чүүлдер талазы-биле хемчеглерни п кылыр:

Тыва Республикага туризм талазы-биле туристерни болгаш туризм индустрия-ажылдакчыларын өөредиринин зын хевирлеп тургузар, оон иштинде рны белеткээринин болгаш эде эринин күрүнө чагыын кириер; туризм талазы-биле специалистерниң туризм индустриязының ажылдакчы-н мергежелин болгаш профессиона-лының деңгелин бедидер;

туризм талазы-биле специалистерни туризм индустриязының ажылдак-н шаңнап мактаар;

семинарларны, лекцияларны, мастер-кны, конференцияларны, "төгери-ны" болгаш өске-даа хемчеглерни астаар.

Тыва Республикага туризм ажыл-улазын сайзырадырынга эртем болгаш индустрия-ажылдакчыларын организаастаарын ажыл-чорудулгазын организаастаа-ажылдагынып турар аргаларын ыңайжыдар, а ол ышкыш ол билиг-

лерни ажылгаарының чаа-чаа талаларын дилеп тывар сорулга-биле экономиктиг, социал болгаш өске-даа хемчеглерни то-дарадыры-биле боттандыраар.

Эртем болгаш маркетинг шинчилелдеринин түңнелдерин Тыва Республиканың эрге-чагырга органнары болгаш туризм индустриязының ээлерин Тыва Республикага туризм ажыл-чорудулгазын организаастаар талазы-биле шенеттинген методиктиг болгаш тайылбырлыг материалдарның түңнелдерин практика кырынга, а ол ышкыш Тыва Республикага туризм ажыл-чорудулгазынга күрүнениң башкарылганының мурнады бот-тандыраар угланышкыннарын сайзырады-ры-биле холбашкан өске-даа сорулгаларга ажылгаарлар.

11 чүүл. Тыва Республикага туризм ажыл-чорудулгазының информатик хандырылганы

Тыва Республикага туризм ажыл-чорудулгазының информатик хандырылганын дараазында угланышкыннар езугаар чедирип турар:

1) Тыва Республикага инвестицияга сонугалдыг чоруун бедидери-биле иштиги болгаш даштыкы туризм рыноктарынга туризмге чогулчалыг регион кылдыр Тыва Республиканың ат-алдарын реклама-информация-биле көдүрери;

2) туризм даңзын тургузары болгаш чурттакчы чонга чедирип медээлерни мас-салыг информация чепсектеринге үндүр-ринин аргазы-биле чедирери болгаш тус-тус кижилерге база юридиктиг эргелиг черлерге парлалга үндүрүлгелери, электроннуг информация хевирлери-биле, оон иштинде туризмни сайзырадыр талазы-биле инвестиция төлөвилелдеринин болгаш программалары-ның, Тыва Республикада болгаш оон даш-тында эрттирип турар туризм талазы-биле хемчеглерниң дугайында дыңнадыр;

3) Тыва Республиканың туризм продук-тузун көргүзүп турар реклама-информация, тайылбырлыг, картографияның парлалга болгаш өске-даа информатик материалдарын (экономиктиг, эрге-хоойлу, статистика, өөредилге хевирлиг) белеткээри, үндүрери болгаш тарадыры.

12 чүүл. Тыва Республикада туризм даңзы

1) Тыва Республиканың туризм даңзыы-га туризм курлавырларының, туризм индустриязының ээлеринин болгаш туризм индустриязының объектилеринин дугайында, Тыва Республикада туризм ажыл-чорудулгазының дугайында медээлерни хевирлеп тургуза-рынга идиг бээр бүгүдөгү билдингир медээ-лерни кириер.

2) Туризм даңзыын долдуруп турар сорулгазы:

1) туризм курлавырларын, туризм индустриязының ээлеринин болгаш туризм инфраструктуразының объектилерин статистиктиг болгаш өске-даа Тыва Республикага иштиги болгаш дашкаар үнер туризм-ниң байдалын болгаш сайзыралының кандыг болурун көргүзүп турар шынар болгаш сан көргүзүлгелерин тургузары-биле илередири, учетка алыры болгаш мониторингизи;

2) туризм ажыл-чорудулгазының талазы-биле ажыл-чорудулганы башкараары-биле Тыва Республиканың эрге-чагырга органна-рынга туризм инфраструктуразының объек-тилеринин болгаш оларның инвестицияга сонугалдыг чоруунун байдалының болгаш келир үеде хөгжүлдээринин дугайында эргежок чугула медээлерни бээри.

3) Тыва Республиканың туризм даңзыын тургузарының чурумун, а ол ышкыш ында кирген медээлерни дамчыдарының чурумун Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагыр-газының туризм талазы-биле төлээлеткен органы тодарадып тургузар.

13 чүүл. Тыва Республиканың туризм-дыштанылга планнаашкыны болгаш зоналарга хуваалдазы

1) Тыва Республикага девискээринин туризм-дыштанылга планнаашкынын болгаш зоналарга хуваалдазын туризмни сайзыра-дырынга инвестиция кириеринге сонугал-дыг туризм-дыштанылга зоналарының кы-зыгаарын доктаадып тургузар сорулга-биле кылып турар.

2) Тыва Республикага девискээринин туризм-дыштанылга планнаашкынын болгаш зоналарга хуваалдазын кылырының чурумун Тыва Республиканың Чазаа доктаадып тургузар.

3) Тыва Республикага девискээринин туризм-дыштанылга планнаашкынын болгаш зоналарга хуваалдазын арга-арыг, суг болгаш девискээр планнаашкынын ма-териалдарына үндезилеп, туризм индустриязының объектилерин тургузарының перспективтиг девискээр схемаларына дүүштүр чорудар.

14 чүүл. Тыва Республикага экология туризмни организаастаары

Бодунуң дыштанылганын, турисчи аян-чоруун бот-тускайлаң организаастап турар туризм индустриязының ээлерин болгаш тус-тус кижилер Тыва Республиканың девискээр-ринге экологтуг туризмни организаастап тур-рар үеде ол девискээрге чоруп турар үезин-де федералдыг болгаш республика хоой-лужудулгазынга дүүштүр бүгү экологтуг нормаларның болгаш негелделеринин күүсел-дезин хандыраар.

15 чүүл. Тыва Республикага этнокультурулу туризмни организаастаары

1) Тыва Республикага этнокультура туризмниң организаастаары массалыг тури-счи, экскурсия азы культура-көргүзүг хемчеглерин организаастаарының дугайында Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагыр-газының туризм талазы-биле хүлээлгезин күүседип турар органыга дыңнадыр.

2) Төгү-культура салгалының, чоннар-ның национал чаңылдарының болгаш культуразының объектилерин камгалап арттыраар болгаш нептередир талазы-биле Тыва Республиканың органнарынга туризм индустриязының ээлерин деткимчени көргүзүр.

16 чүүл. Тыва Республикага шимченгир (спортчу-ужуралдарлыг) туризмни организаастаары

1) Шимченгир (спортчу-ужуралдарлыг) туризмни эвээш чурттакчылыг, дагылыг, арга-арыгылыг, ээн ховулуг черге, хемнер болгаш хөлдөр чоогунга, оон иштинде категория тывыскан маршруттарга турисчи хемчеглер организаастап турар үеде, туризм индустрия-зының ээлерин чурттакчы чонну болгаш де-вискээрни онза байдалдардан камгалаар талазы-биле сорулгаларны күүседип турар тускай органга болгаш дилеп тывышкын болгаш камгалал отрядыга аян-чоруктуң хуусаазының болгаш маршрудуң дугайында дыңнадыр.

2) Шимченгир (спортчу-ужуралдарлыг) туризмни организаастап турар үеде туризм индустриязының ээлерин туризм-спорт бол-гаш экскурсия хемчеглеринде кирип турар туристерниң болгаш экскурсиялааннарының айыыл чок чоруун хандыраар, бертинер бол-гаш озал-ондак болур таварылгаларны болдурбас талазы-биле хемчеглерни алыр хүлээлгелиг.

17 чүүл. Туризмниң айыыл чок чоруун хандыраары

1) Туризмниң айыыл чок чоруунга эрге-хоойлу, организаастыг, экономиктиг, эколог-туг болгаш туристерниң (экскурсиялааннар-ның) хуу айыыл чок чоруун хандыраарыне, оларның өңчү-хөренгизинин камгалалыне, а ол ышкыш долгандыр турар хүрээлелге, ниитилелдин материалдыг болгаш угаан-бодал эртинелеринин, күрүнениң айыыл чок чоруун хандыраарыне угланган өске-даа хемчеглер хамааржыр.

2) Тыва Республиканың девискээринге туристерниң чогулчалыг чоруунга айыыл тургустунуп келзе, Тыва Республиканың Чазаа, Тыва Республиканың муниципалдыг тургузгалары болгаш чурттакчы чоннуң болгаш девискээрлерин онза байдалдардан камгалаар талазы-биле сорулгаларны күү-седир кылдыр төлээлеткен орган чурттакчы чонга, туристерге болгаш туризм индустрия-зының ээлеринге дыңнадыр.

3) Туристерниң айыыл чок чоруу дээш харыысалганы үнүүшкүнү азы аян-чорукту бот-тускайлаң организаастап база боттан-дырып турар туризм индустриязының ээле-ринге болгаш тус-тус кижилерге онааган.

4) Туризм индустриязының ээлерин тури-стер Тыва Республикага келирге-ле чурттакчы чоннуң болгаш девискээрлерин онза байдалдардан камгалаар талазы-биле сорулгаларны күүседир кылдыр төлээлеткен органга бурүткөдир хүлээлгелиг.

5) Боттарының дыштанылганын, турисчи аян-чоруун бот-тускайлаң организаастап турар тус-тус кижилер өртке удур, бойдус камгалалының, санитар негелделеринин бол-гаш күштүг болуп турар хоойлуда быжыг-латтыгган туризмде айыыл чок чорукту

хандыраарыне угланган негелделеринин бүдүн комплекзин күүседир болгаш сагыыр хүлээлгелиг.

6) Туристерниң (экскурсиялааннарның) амы-тынынга болгаш кадыкшылынга улуг айыылды тургузуп болур, оон иштинде да-гылыг болгаш чедери берге черлерлиг, шапта-раазының болгаш суг объектилерлиг мар-шруттар-биле эртери көрдүнген бот-тускай-лаң туризмни боттандырып тура, туристер бот-тускайлаң турисчи хемчеглер чорудуп турарының дугайында эргежок чугула медээлерни дилеп тывышкын болгаш камгалал отрядыне кириер хүлээлгелиг.

18 чүүл. Туризм индустриязының ээлеринин күүседип турары туристерниң айыыл чок чоруун хандыраарының талазы-биле комплекстиг хемчеглер

Туризм индустриязының ээлеринин күү-седип турары туристерниң айыыл чок чоруун хандыраарының талазы-биле комплекстиг хемчеглеринге хамааржыр чүүлдер болза:

1) аян-чоруктуң онзагай талаларының, озалдыг чүүлдеринин дөзүнүн, маршруттуң кичигелзэн байдалының болгаш аян-чоруктуң кичигелзэн байдалының корум-чурумунуң дуга-йында, профилактиканың аргаларының болгаш бертиниишкыннерден болгаш озал-ондак болур таварылгалардан камгалалдын, медицинаның баштайгы дузазын чедире-ринин дүрүмнеринин дугайында туристерге (экскурсиялааннарга) долу медээлерни бээри;

2) аян-чоруктарны, турисчи-спортчу болгаш экскурсия хемчеглерин эрттирип турар үеде айыыл чок чорукту хандыра-рының талазы-биле тускай негелделерни ажылдап кылыры болгаш күүседире;

3) аян-чорукту (экскурсияны) белеткеп база боттандырып турар үеде, туристерниң (экскурсиялааннарның) материал-техниктиг болгаш медицина хандырылганы, оон иштинде туристерниң шынарлыг болгаш үрелик эвес дериг-херексел болгаш эт-сеп-биле хандырылганы;

4) аян-чорук үезинде туристерниң таварышканы айыыл-ондактың дугайында чурттакчы чонну болгаш девискээрлерин онза байдалдардан камгалаар талазы-биле сорулгаларны күүседир кылдыр төлээлеткен органга болгаш сонугалдыг кижилерге саадашкын чок дыңнадыр;

5) айыылга таварышкан туристерге ду-заны шалыпкын көргүзери, когарааннарны чедирерин организаастаары, а ол ышкыш камгалал ажылдарын организаастаарыга болгаш чорударына дузаны чедирери;

6) туристерниң айыыл чок чоруун хандыраар талазы-биле бот-тускайлаң ажылдап кылганы өске-даа хемчеглер.

19 чүүл. Түңнел чүүлдер болгаш бо Хоойлунуң күштүг болуп кирири

1. Бо Хоойлу, ону албан-езузу-биле парлаан хүнүнден эгелээш, он хонук эрткен соонда, күштүг болур.

2. Бо Хоойлунуң күштүг болуп кирген хүнүнден эгелээш, дараазында хоойлуларны күжүн чидирген деп санаар:

1) 1997 чылдың февраль 7-де № 706 "Туризм дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузу (Тыва Республиканың Хоойлужудул-газының чыындызы, 2001 чыл, № 2, 68 чүүл);

2) 2001 чылдың февраль 12-де № 892 "Туризм дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузуна өскерилгелер кириеринин дуга-йында" Тыва Республиканың Хоойлузу (Тувинская правда, 2001 чылдың февраль 17-де);

3) 2004 чылдың март 26-да № 662 УХ-1 "Туризм дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузуна өскерилгелер кириеринин дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузу (Тувинская правда, 2004 чылдың март 31-де; «Шың», 2004 чылдың март 31-де);

4) 2007 чылдың июль 23-те № 255 УХ-11 "Туризм дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузуна өскерилгелер кириеринин дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузу (Тувинская правда, 2007 чылдың август 2-де; «Шың», 2007 чылдың август 9-та);

5) 2008 чылдың декабрь 23-те № 1047 УХ-11 "Туризм дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузуна өскерилгелер кириеринин дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузу (Тувинская правда, 2008 чылдың декабрь 31-де; «Шың», 2008 чылдың декабрь 30-де).

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ

Кызыл хоорай
2011 чылдың июль 8
№ 789 ДХ-1.

"ХААННАР ШЫНААЗЫНДА" СТУДЕНТ ЧАЙ

«Хааннар шынаазы». Москва-биле видеокөпүрүгүз чезинде.

Бии-Хем кожуунунун Ээрбек суг шыгжамырының чоогунда «Хааннар шынаазында» археологтук лагериниң ийги сезону эгелээн.

Орус географтыг ниитилелдин организастааны археология экспедициясы бодунун ажилын июнь 13-те эгелээн. Оон кол сорулгазы «Кызыл — Курагино» демир-орунун шугумунун таварып эртер кезинде чыдып турар тоогунун тураскаалдарын шинчилээр болур. Дорт сезонун дургузунда чуртун аңгы-аңгы хоорайларындан келген аныяк эртемденнер культураның тоогүлүг үнелелин тургузуп турар черлерге казымал ажилдарны чорудуп, тоогүлүг 83 объектини шинчилээр. Ол дээрге эрте-бурунгу чурттакчылыг черлер азы хоорлер бооп болур деп, эртемденнер санап турар.

Ийги сезонда Тываның күрүне университетинин,

Новосибирск болгаш Санкт-Петербург хоорайларда дээди өөредилге черлеринин студентилери ажилдап эгелээн. Лагерьде ийи ээлчегде 45-45 студент хаара туттунган. Оларның чаңгыс сезонда ажилдап алып шалың төлевири 20 муң рубль болуру онза.

Бо хүнде ийги сезонун студентилери бир базырыкты ТГШИ-ниң эртемдени, археолог Николай Смирновтун удуртулгазы-биле казып эгелээн. Ында, баш удур даап бодаашкынар-биле, бистин эрага чедир II-VI муң чылга хамааржыр гунн-сармат үезинин орнукушудулгазының ора-созмасы көстүп келген. Аныяк кыстың база оолдун мөчүзү, аът сөөктери тывылган. Археологтарның санап турары-биле, базырыкты оон мурнунда оор езу-биле казып турган бооп турар. Бо чоокку хүннерде базырыкка хамаарыштыр тода түннелдерини эртемденнер үндүрерлер.

Ренат САНГЫ-БАДРАНЫҢ тырттырган чуруу.

Шаңналдыг

Кежик Монгушович Долан-ның адында ВАЗ-21093 автомашинаның документи чыткен. Эгиткен кижиге — шаңналдыг.

Тел: 8-923-545-54-52;
8-923-267-15-01.

ДЫҢНАДЫГ

Бии-Хем кожуунун чагыргазына Россия Федерациязының хамаатызы Руслана Сергеевна Салчактан кодээ ажил-агының мал ажилына көрдүнген черлеринден Тыва Республика, Бии-Хем кожуун, «Мойналык» деп черде ниити шөлү 110000 дорбелчин метр чер участогун хууда дузалал ажил-агынын тудары-биле арендага бээрин дилээн билдиришкин кирген.

Күштүг болуп турар хоойлужудулга езугаар бо дыңнадыгны парлаан хүнден эгелеп 30 хонук дургузунда Бии-Хем кожуун чагыргазының муниципалдыг ончу, чер харылзааларының болгаш архитектура талазы-биле килдизи бижимел билдиришкиннерини болгаш бо билдиришкинге удурланышкынарны хүлээп алыр.

Мергежилниң т АЛБАН-ХҮЛЭЭЛГЕЗИН КО ЭКИ БИЛИР

Иштики херектер ямызының аңгы-аңгы кез ажилдакчыларының аразына мергежил та мөөрейлер эрттирери чаңчыл болган.

Мөөрейлер чүгле эрге-хоойлу херээнге билдиргил тергилерин илередир эвес, а шагдаа кижилерин мергежил билгилерин быжыглаар. Конкурс бүрүзүнде Иштики херектер ямызының хоойлу-дүрүм документилен, ажилга хереглеттинер чаа үениң технологиязын кайы хире билгилерин хынаар. Шагдаа ажилдакчылары бирги эмчи дузазын база дүрген чедир билер ужурулг. Мөөрейниң бирги чадазында Макаров пистолетинден адар, ок-чепсекти ажиллаар чуруму, айыыл чок чорук дугайында чугаалаар. Олар ыяаппа дайынчы, спортчу болуру чугаажок, ынчангаш ол дайынчы аргаларны билгилерин, мага-бодунун күш-шыдалын көргүзөр.

Эрткен хүннерде милицияның участок төлээлери 23 шагдаа аразына республика чергелиг мөөрей болуп эрткен. Тускай белеткел талазы-биле Чеди-Хөл кожуунун иштики херектер килдизинден лейтенант эргелиг А.В. Ондар, Улуг-Хемден майор О.А.Монгуш, Кызыл хоорайдан капитан Б.К.Монгуш бедик көргүзүлгилер болганнар. Медицина айтырыгларына харылаарына Кызыл хоорайның иштики херектер эргелигинин девискээр аайы-биле

шагдаазы, капитан Б.Шылгараан. Ол чаңгы тиилекчи болуп, Тыва херектер ямызының Бүгү-россияның м киржип келген.

Улуг-Хемден лейтенант Сат, майор Омак Монгуштан лейтенант гуш база Таңдыдан капитан Чекен-оол олар эң-не жыйлар болганнар. «По йинда» хоойлуну эки Чеди-Хөл кожуунун И. лейтенантызы Айдыс гиндээр.

Мөөрейниң бүгү чатунелдери-биле үшкүч кожунун ИХК-ниң Евгений Чекен-оол, ийи дипломант Каа-Хемден Омак Сат алган. А тик гун-Тайга кожунун И. лейтенантызы, участо Артыш Конгарак болган.

Артыш Конгарак сев Ставрополь крайның баазына болуп эр россияның девискээр участок төлээлери мергежил талазы-биле мөөрейинге Тываның киржир.

ИХЯ-ның парлалга

ДЕЛГЕЛГЕ-САДЫГЛААШКЫН

Июль 15-те Өвүр кожунун төвү Хандагайт кожунун көдээ ажил-агы бүдүрүлгелеринин, арууда сайгарлыкчыларның бир дугаар делгелге-садыг болуп эрткен.

Ону кожунун сайгарлыкчылар фондузун даргазына томуйлаткан Ч.Э.Ондар база экономика талазы-биле оралакчы А.Д. Донгак организастап эрттирген. Ярмарка бир дугаар эртсе-даа, аңаа чонун киржилгези идепкейлиг болган. Ай санында мындыг ярмарканы уламчылаарын чонга дыңнадып чарлаан.

Чаа-Суур сумундан хоочун малчын Наксыл Доржу бодунун болбаазырадып кылганы тыва ак чемин, оон уруглары, хуу сайгарлыкчылар Мамый-оол, Шолбанмаа

Чоа-Суур сумузу.

«ШЫН» СОЛУННУ ДАМЧЫШТЫР

Өндүр ыдык чуртталганың
Өңүр чараш чечектери — өпсаяр!
Чаптанчыг чаш уруум Анай-Хаак Чойган-ооловна СА
чырык адынга тураскааттым.

АВАҢ МЕНИ ЧҮГЕ КАГДЫҢ?

Амыдырал оруктары дески эвес, Ажып эртер моондактарлыг. Айыыл-халап, аарыг-ажык Авазының чаңгыс уруун алгаш барды. Айлар, хүннер эртип-ле тур... Авазының чассыг уруу, кайда чор сен? Арттар, сыннар, даглар ажып Аваң мени чүге кагдың? Каттыраңнаан уруум сени Кара хүннер алгаш барды, Кээргенчиг аваң чааскаан Караңайнып чоруур-дур мен. Каяа-даа бол чораанымда сагыжымда Чангыс кызым — эртинем сен

«Кайда чор сен, төлүм» д Каттап-катап бодап чор мен Чуртталгамның чечек ышкы хүнне Чурттап чораан үелериң эвээш-кага Аваң менден кээргел чокка Аваңның мээң сеткилимде уттун Чүрээм биле ханым сенээ тудуш Болган чүве болур-ла ыйн Богда бурган ынак уруу бол Анай-Авазы Айы Ак-Довурак хоорай.

«ЭНЕРГОТУДУГ» кызыгаарлаттыг харысалгалыг ниитилел КВАРТИРАЛАРНЫ ТУДУГ КЫЛЫКЧЫЗЫНДАН

Объектинин ады	Өрээлдер саны	So	S кухня	Каыттар
Кызыл хоорай, Энергетиктер мкр. бажың 13, 4 каыт тууйбу бажың	1	43,26	9,96	1,2,3,4
	2 тип 1	84,63	11,50	1
	2 тип 2	74,78	12,27	1,2,3,4
Дужаар хуусаазы 2011 ч. 3 кв.	3	97,80	11,50	2,3,4

1 дорбелчин метрде өртөө 34 500 рубльден ору Каш базым черде быжыг гаражтар бар.

ОЛ БАЖЫҢДАН КВАРТИРАЛАР САДЫП АЛЫРЫНЫҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ДАРААЗЫНДА ТЕЛЕФОННАРЖЕ ДОЛГААР:
тел/факс: (39422) 4-85-29,
8-923-268-90-73, 8-923-386-80-48, 8-905-920-41-01.
Кызыл хоорай, Колхозная кудумчузу, 2 «а».

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазаа. Кол редакторнун хүлээлгезин күүседип турар В.О.КУУЛАР.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: кол редактор—2-01-35, редакторнун оралакчызы — 2-19-87, тел: факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91. e-mail: shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru;

КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдист—2-18-10, культура, өөредилге — 2-03-88, чагаа — 2-17-09, көдээ ажил-агы — 2-17-09, очулга — 2-03-87, үлетпур — 2-40-77.

Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар. Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 2 ама. Тираж 6620. Чагыг 80. Номерни парлалгаже дужааганы: график езугаар — 21.00, херек кырында — 18.00.

ШЫН Индекс 667000. Кызыл хоорай, Красноармейская, 100.

АГАР САНЫВЫС: № 40703810900000010000 ОАО "Тувакредит", Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 30101810700000000000 БИК 049304740.

Россия Федерациязының Парлалга, телерадио-дамчыдылга массалыг коммуникациялар херектеринин талазы-биле ямызының Орос Сибирьде регионнар аразының девискээр эргелиги «Шын» солунун чылдың май 14-те эде бүртүкээр.

Херечилелдин дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 11530, 31730. «Тываполиграф» ААН-ге парлаан. (Кызыл, Шетинкин-Кравченко) Солунда парлаттыг материалдарның авторларының бодам редакциянын туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айтылган сар болгаш өске-даа фактылары, дыңнадыглары дээш авторлар бол харылаар.